

VAŽNOST OKOLIŠNE SIGURNOSTI U EUROPSKOJ SIGURNOSNOJ ARHITEKTURI: ANALIZA SIGURNOSNIH STRATEGIJA EUROPSKE UNIJE

Danijela Lucić <https://orcid.org/0000-0002-5658-3220>

Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu

E-mail: dalucic@ffzg.hr

Josip Bilić <https://orcid.org/00000003-0946-5253>

Institut za društvena istraživanja
Zagreb

<https://doi.org/10.20901/an.21.08>

Pregledni rad

Zaprimljeno: 14. 10.. 2024.

Prihvaćeno: 6. 11. 2024.

E-mail: bilic@idi.hr

Sažetak U radu se propituju trendovi sigurnosnih strategija Europske unije, odnosno jednog aspekta sigurnosti – okolišnog. S obzirom na to da već više od tri desetljeća sigurnosne politike gledaju na okolišni element kao jedan od pet ključnih za (nad)nacionalnu, ali i individualnu sigurnost, u radu se razmatra zastupljenost tog elementa u strategijama sigurnosti Europske unije. Analiziraju se promjene u ključnim sigurnosnim dokumentima EU te se postavlja pitanje o zastupljenosti okolišne sigurnosti u sigurnosnim strategijama EU i mogućim posljedicama neuravnoteženih sigurnosnih politika. Analiziraju se četiri ključna sigurnosna dokumenta EU: *Sigurna Europa u boljem svijetu* (2003), *Unutarnja sigurnosna strategija za Europsku uniju* (2010), *Globalna strategija za vanjsku i sigurnosnu politiku Europske unije* (2016) te *Strateški kompas za sigurnost i obranu* (2022). Ne umanjujući značaj okolišne sigurnosti, zaključuje se kako prioritiziranje jedne dimenzije sigurnosti može generirati brojne sigurnosne rizike, no i da okolišna sigurnost može biti važan konstitutivni element nekih drugih sigurnosnih dimenzija. Tvrdi se da analizirani pristup okolišnim politikama može postati identitetsko pitanje, odnosno način izdvajanja i razlikovanja Europske unije od drugih nacionalnih i nadnacionalnih aktera te se u radu propituju moguće posljedice takve strateške orijentacije.

Ključne riječi okolišna sigurnost, strategije sigurnosti EU, sigurnosne politike, okolišne politike, sigurnosni rizici, sekuritizacija okoliša

Uvod

Dobro je poznato, a i posve razumljivo, da je pravo na zdravi okoliš jedno od temeljnih ljudskih prava. Okoliš je sve ono što na nas okružuje, bilo prirodno, bilo stvoreno, to je naš životni medij. Kada je okoliš ugrožen, kvaliteta života opada, a rizici i nesigurnosti života rastu. Budući da je čovjek jedan od bitnih, premda ne i jedini faktor ugroze svog životnog medija, jasno je da rastom populacije, već i statistički gledano, raste rizik ugrožavanja okoliša. Usporedbe radi, 1950-ih godina na zemlji je živjelo 2,5 milijarde ljudi. Danas, sedamdesetak godina kasnije, procjenjuje se da je taj broj 7,7 milijardi. Navedena brojka, koja ima tendenciju rasta, objektivan je razlog za stavljanje okolišnih pitanja visoko na agendu prioriternih svjetskih političkih pitanja. Usporedno s rastom broja stanovnika odvijala se, i još uvijek se odvija, ubrzana industrijalizacija, proizvodnja i potrošnja.

Nadalje, klimatske promjene koje se povezuju s tim kretanjima dovele su i do nestašice osnovnih resursa za život dijela stanovništva što je pak rezultiralo sukobima za resurse i migracijom stanovništva, a što će se vjerojatno nastaviti i u budućnosti. Naš je životni medij u stalnim promjenama i biva ugrožen našim djelovanjem i nedjelovanjem. Samim time, ugrožena je i sigurnost pojedinaca, sigurnost država i društava te naposljetku i globalna sigurnost.

Kada je 1972. godine u Štokholmu organizirana konferencija Ujedinjenih naroda *Human Environment*, međunarodna je zajednica ukazala na probleme koji postoje, pozivajući države na djelovanje. Iako je Hladni rat još uvijek bio aktualan, a samim time shvaćanje sigurnosti bilo jednodimenzionalno, odnosno isključivo vojno, okoliš kao važan element sigurnosti tada je stavljen kao bitna tema na svjetsku političku (i sigurnosnu) agendu. U jednom, od sedam tada donesenih proglašenja UN-ove konferencije, navodi se kako je zaštita i unapređenje ljudskog okoliša ključno pitanje koje utječe na dobrobit naroda i gospodarski razvoj diljem svijeta te je, samim time, "gorući zahtjev svih naroda i dužnost svih vlada" (UN, 1973: 3).

Kraj 1980-ih, a napose početak 1990-ih, donijet će globalne političke i sigurnosne promjene. Raspadom Sovjetskog Saveza i završetkom Hladnog rata, sigurnost će pored vojne dimenzije dobiti još četiri druge – političku, ekonomsku, socijalnu i okolišnu. Gotovo istovremeno s rađanjem novog shvaćanja sigurnosti, 1993. godine, stupanjem na snagu ugovora u Maastrichtu, rađa se i Europska unija. Politička i ekonomska nadnacionalna zajednica koja će početi oblikovati i svoju sigurnosnu politiku. U njezinim strateškim dokumentima, posebno sigurnosnim strategijama, okoliš će s vremenom zauzimati sve važnije mjesto. Danas je Europska unija jedna od predvodnica u svijetu kada su u pitanju okolišne politike. Štoviše, Europskim zelenim dogovorom (*European Green Deal*) koji je odobren 2020. godine, EU želi europski kontinent učiniti prvim klimatski neutralnim kontinentom u svijetu. U nastojanju da ostvari navedeni cilj, EU donosi brojne politike kojima je uloga "utvrđivanje i poboljšavanje stanja" okoliša (EEA, 2024). Želeći biti korifej u području okolišnih pitanja, Europska unija u svojim sigurnosnim strategijama, posebno onim recentnim, stavila je velik naglasak na okolišnu dimenziju sigurnosti. U radu se stoga postavlja pitanje o obilježjima i trendovima okolišne sigurnosti u europskim sigurnosnim strategijama te se propituju moguće posljedice na ukupnu sigurnost Europske unije.

Okoliš i sigurnost

Definiranje okoliša na prvu se čini jednostavnijim od definiranja sigurnosti s obzirom na to da sigurnost pretpostavlja "objektivnu" i "subjektivnu" dimenziju (Wolfers, 1952: 485). Prema Jonu Barnettu (2010: 553), okoliš se odnosi na sve biološke, fizičke i kemijske komponente potrebne za održanje života. Moglo bi se reći da ovdje ne postoje subjektivni, nego samo objektivni elementi. Ipak, u društvenim znanostima koncept okoliša nije toliko samorazumljiv te se pojavljuju brojne prepreke postizanju konsenzusne definicije. Raspravljajući o etimologiji riječi okoliš, odnosno njegovoj inačici u engleskom jeziku – *environment*, Young (1986: 86) govori o dvjema definicijama okoliša. Prema prvoj, okoliš predstavlja ukupnost svega što nas okružuje dok je prema drugoj riječ o dinamičnom procesu, odnosno akciji i interakciji okoliša i organizama koje on okružuje.

No, imajući u vidu prijepore koji postoje u definiranju, Young navodi kako se termin može uspješno koristiti jedino ako ga se učini više operacionalnim i to "korištenjem stalnih i ponavljajućih izmjena i dopuna" (Young, 1986: 114), a to je moguće isključivo kroz interdisciplinarni pristup. S druge pak strane, Kumar (2018: 314) navodi kako je okoliš teško definirati upravo zato jer se proučavanje okoliša temelji na različitim znanostima i disciplinama poput znanosti o okolišu (eng. *environmentology*), prirodnim znanostima, znanostima o ekologiji atmosfere, oceanologiji i mnogim drugima. U konačnici, brojne su definicije okoliša i brojne su razlike među njima. Prema Alanu Gilpinu (2000: 92), okoliš predstavlja fizičko okruženje i okolnosti u kojima se čovječanstvo bori za opstanak i napredak, a uključuje planet Zemlju i svemir te neposredno okruženje živih organizama, odnosno biosferu. Okoliš pojedinca uključuje abiotičke čimbenike poput tla, vode, atmosfere, klime, zvuka, mirisa i okusa te biotičke čimbenike kao što su drugi ljudi, životinje, biljke, bakterije i virusi.

Europska agencija za okoliš (*European Environment Agency* – EEA), navodi kako koncept okoliša uključuje sve aspekte ljudskog okruženja koji utječu na pojedince i društvene skupine, a to pretpostavlja izgrađeni okoliš, prirodni okoliš i sve prirodne resurse, uključujući zrak, zemlju i vodu kao i okolinu radnog mjesta (EEA, 2024). U definiciji Europske unije prisutna je subjektivnost u razmatranju okoliša koji predstavlja "kombinaciju elemenata čiji složeni međuodnosi čine okruženje, okruženje i uvjete života pojedinca i društva kakvi jesu ili kakvim ih se osjeća" (EEA, 2024). Kako su daljnji predmet rasprave upravo dokumenti, odnosno strategije sigurnosti EU, posljednja definicija relevantna je za daljnju analizu.

Kada govorimo o sigurnosti, ona je važan predmet sustavnijih rasprava mislilaca još od 17. stoljeća, no njezino značenje nema jedinstven smisao. Uz to što ima subjektivnu i objektivnu komponentu, riječ je o širokom pojmu u koji je moguće upisati brojna značenja, nerijetko prema različitim partikularnim interesima onih koji ga definiraju. Tu moguću lepezu značenja plastično je opisao Williams (2008: 1) rekavši da je sigurnost subjektivan i elastičan termin poput ljepote, odnosno da znači upravo ono i onoliko koliko izrekne subjekt koji o njoj govori. Sa svojim subjektivnim i objektivnim elementima, sigurnost je i stanje i osjećaj, no i djelatnost i proces.

U teorijskim raspravama o međunarodnim odnosima i sigurnosti različiti su mogući pogledi na istu. Najpoznatiji je realistički gdje je sigurnost shvaćena kao funkcija države, a počiva na sili, odnosno vojnoj moći države. Liberalni pogled kaže da se sigurnost temelji na ekonomskim odnosima, progresu pojedinca, država i međunarodne zajednice. Konstruktivistički pogled će reći da sigurnost, odnosno

nesigurnost, počiva na odnosima među akterima i nematerijalnim aspektima.¹ Posljednji je pogled dao važan doprinos tome da se sigurnost iz tradicionalnog jednodimenzionalnog, isključivo državocentričnog pristupa, krene promatrati kroz više dimenzija i razina. Naime, padom Sovjetskog Saveza, politički, ekonomski i društveni život se bitno mijenjaju, a s njima i sigurnost kao njihov važan aspekt. Te promjene pratile su i kretanja u području rasprava o sigurnosti te kritički usmjereni mislioci ukazuju na nužnost novog, modernog pogleda na sigurnost. Tako su u modernom poimanju sigurnosti pored države, koja je ostala referentni okvir sigurnosti, nezaobilazan akter postali i pojedinci kao i razne grupacije na nacionalnoj razini, ali i nadnacionalni akteri. Osim toga, događa se i bitna promjena u sadržaju koncepta sigurnosti. Dimenziji vojne sfere i sile, pridodane su još četiri – ekonomska, politička, socijalna i okolišna. Taj novi pogled na sigurnost prvi je put prezentiran 1991. godine u knjizi *People, States and Fear* jednog od najznačajnijih predstavnika Kopenhaške škole sigurnosnih studija – Barryja Buzana.²

Vrlo brzo po intenziviranju akademskih rasprava i publikacija o sigurnosti, Ujedinjeni narodi 1994. godine predstavljaju koncept ljudske sigurnosti (eng. *human security*) gdje se sigurnost poistovjećuje s ljudima i razvojem, a ne s teritorijem i naoružanjem (UNDP, 1994). Taj koncept također pretpostavlja razmatranje triju razina sigurnosti. Uz individualnu i nacionalnu, nužno je uključiti i globalnu sigurnost zbog međuovisnosti svijeta u svim sigurnosnim dimenzijama. Kao što navodi Rothschild (1995: 55) sigurnost se "širi u svim smjerovima; od nacionalnih država, uključujući gore prema međunarodnim institucijama, dolje prema regionalnoj ili lokalnoj vlasti, bočno prema nevladinim organizacijama, javnom mnijenju, tisku te na apstraktne sile prirode ili tržišta".

Da je sigurnost nužno upućena na okoliš jasno ističu Tatalović, Grizold i Cvrtila (2008: 9) gdje se ukazuje na dvojakost sigurnosti, to jest odnos čovjeka i čovjeka te odnos čovjeka i prirode i, kao što navode Malnar, Dokman i Lucić (2022: 73), "gledajući unazad, nije bilo druge mogućnosti nego uključiti okoliš u razmatranja o sigurnosti". Tako je novoj paradigmi, postavljenoj početkom 1990-ih godina, okoliš postao sastavnom dimenzijom sigurnosti i nezaobilazan na bilo kojoj od triju razina. Sigurnost, prema tome, više ne može biti definirana bez elementa okoliša kao čovjekova životnog medija. Preostalo je novi pogled na sigurnost i novu definiciju sigurnosti, u kojoj okoliš igra važnu ulogu, implementirati u nacionalne i nadnacionalne politike.

Okolišna sigurnost: pregled istraživanja

Nekoliko godina prije završetka Hladnog rata, a samim time i inauguracije nove paradigme sigurnosti, Svjetska komisija za okoliš i razvoj, 1987. godine, u svom izvješću "Naša zajednička budućnost" (*Our Common Future*)³, u kojem je dominantna tema održivi razvoj, uvodi sintagmu "sigurnost okoliša" (UN, 1987: 34).

¹ Sva tri teorijska pravca kroz vrijeme su dobivala svoje izvedenice te, u manjoj ili većoj mjeri, mijenjala postavke. No, za potrebe ovog rada dovoljno je zadržati se na ključnim postavkama triju pravaca i njihova shvaćanja sigurnosti.

² Glavni predstavnici Kopenhaške škole su Barry Buzan, Ole Wæver i Jaap de Wilde. Iako su se kritički odnosili prema, do tada vladajućem gledanju na sigurnost, predstavnici Kopenhaške škole razlikuju se u nekim mišljenjima od predstavnika Kritičkih sigurnosnih studija, prije svega Keitha Krausea i Michaela Williamsa, no svima im je zajednički kritički stav prema tradicionalnom pogledu na sigurnost.

³ U ovom izvješću, koje se još naziva i Brundtland Report, navodi se kako cjelokupni pojam sigurnosti, koji je tradicionalno shvaćen u smislu političkih i vojnih prijetnji nacionalnoj

U zanimljivoj korespondenciji autora Thomasa Homer-Dixona i Marca Levyja, iz 1995. godine, uviđaju se prijepori i različiti pogledi na povezivanje dvaju koncepata. Levy izričito govori o sigurnosti u sferi okoliša, gledajući utjecaje na okoliš kao sigurnosne probleme kojima se tako nastoji zainteresirati kreatora politika za navedena pitanja. Homer-Dixon pak izbjegava riječ sigurnost i govori o vezi okolišnog stresa i nasilja smatrajući da se nasilje može lakše definirati, identificirati i mjeriti nego sigurnost.

Græger (1996) razmatra višerazinski pristup okolišnoj sigurnosti koji uključuje globalnu, regionalnu, nacionalnu i subnacionalnu razinu donošenja odluka, u skladu s načelom supsidijarnosti te smatra kako on donosi dinamičniji okvir za djelovanje nego što je državocentrični pristup koji je još uvijek dominantan u promišljanju sigurnosti i donošenju politika. Govoreći o samom konceptu okolišne sigurnosti, Græger govori kako, unatoč evidentnim poveznicama između okoliša i sigurnosti, postoje mnogi "problematični aspekti koji se moraju uzeti ozbiljno" no bez obzira na to riječ je o plodonosnom konceptu koji se ne može svesti na jednu razinu te on važi bez obzira na nepostojanje univerzalno prihvaćene definicije (Græger, 1996: 115).

S obzirom na to da ni sigurnost ni okoliš nisu jednoznačno definirani, preuzetno bi bilo očekivati postojanje unisone definicije sigurnosti okoliša. Belluck i dr. (2007: 4) govore kako je sigurnost okoliša "loše definiran pojam" s brojnim definicijama koje pokazuju da koncept još uvijek nije široko prihvaćen. Prije više od dva desetljeća, Allenby (2000: 5) navodi kako je sigurnost okoliša "relativno nov i još uvijek pomalo sporan koncept", a moguće ga je definirati kao "sjecište pitanja zaštite okoliša i nacionalne sigurnosti na razini nacionalne politike". Za Barnetta sigurnost okoliša ima višestruka značenja koja se mogu kategorizirati u šest ključnih interpretacija:

Prvo, sigurnost okoliša može se promatrati kao utjecaj ljudskih aktivnosti na okoliš.

Drugo, sigurnost okoliša može se odnositi na utjecaj vojno-industrijskog kompleksa, uključujući rat, na okoliš.

Treće, promjena okoliša može se promatrati kao sigurnosni problem zajednički svim državama, koji stoga zahtijeva kolektivno djelovanje.

Četvrto, promjena okoliša može se smatrati prijetnjom nacionalnoj sigurnosti.

Peto, promjena okoliša identificirana je kao mogući uzrok nasilnog sukoba.

Šesto, promjena okoliša može se promatrati kao rizik za ljudsku sigurnost. (Barnett, 2010: 554)

Chalecki (2007) sigurnost okoliša predstavlja kao sposobnost izdržavanja oskudice ekoloških dobara, izdržavanje ekoloških rizika ili negativnih posljedica promjena ili sukoba povezanih s okolišem. U sklopu Milenijskog projekta koji je 1996. pokrenulo Američko vijeće za Sveučilište Ujedinjenih naroda, 1998. godine provedene su dvije ankete o okolišnoj sigurnosti. Upitnici su osmišljeni za studiju čiji je cilj

suverenosti, mora biti proširen kako bi uključio rastuće utjecaje okolišnog stresa, bilo lokalno, nacionalno, regionalno ili globalno. U Izvješću se ističe kako "ne postoje vojna rješenja za 'nesigurnost okoliša'" (UN, 1987: 34) te se daju i konkretni prijedlozi za trošenje novca za okolišnu sigurnost umjesto u vojne svrhe, primjerice: "Akcijski plan za tropske šume koštao bi 1,3 milijarde dolara godišnje tijekom pet godina. Ovaj godišnji iznos je ekvivalent pola dana vojnih izdataka diljem svijeta ..." (UN, 1987: 297).

bio definirati okolišnu sigurnost, detektirati prijetnje istoj te adresirati odgovorne za rješavanje problema okolišne sigurnosti. Prvi anketa provedena je u lipnju 1998. godine na sastanku Svjetske banke. Odabranim panelistima, koji su involvirani u tematiku okolišne sigurnosti, njih šezdeset, poslana su sljedeća pitanja:

1. Postoji li u vašoj državi službena definicija okolišne sigurnosti?
2. Kako bi se trebalo definirati okolišnu sigurnost?
3. Koje su potencijalne prijetnje okolišnoj sigurnosti?
4. Koje bi se opće politike trebale baviti ovim problemom i tko treba osigurati vodstvo? (Glenn i Gordon, 2001: 10)

Nakon preliminarnog istraživanja, odnosno prikupljenih odgovora o elementima definicije i samoj definiciji, najviše je ocijenjena definicija prema kojoj je okolišna sigurnost javna sigurnost od opasnosti za okoliš koje su uzrokovane prirodnim i ljudskim procesima bilo zbog neznanja, nesreća, lošeg upravljanja ili planski te su nastali izvan ili unutar granica države (Glen i Gordon, 2001: 15). Unutar istog istraživanja, panelisti su ponudili i jedanaest novih definicija, no kao svojevrсни konsenzus, točnije rezultat istraživanja Delfi metodom, isplivala je navedena definicija.

U studiji izrađenoj u sklopu spomenutog Milenijskog projekta – *Future International Environmental Security Issues and Potential Military Requirements over the period of 2010 to 2025*, iz 2001. godine, Glenn i Gordon (2001: iii) daju široku definiciju okolišne sigurnosti navodeći kako je riječ o "sposobnosti okolišnih (prirodnih) sustava za održavanje života". Za pojedine stručnjake povezivanje okoliša i sigurnosti je važan normativni i analitički korak koji je bitno doprinio buđenju svijesti o okolišnim problemima posebno na razini svjetske politike (Brock 1991; Lodgaard, 1992). S druge pak strane, neki sigurnosni stručnjaci smatraju kako je povezivanje okoliša i sigurnosti na "visokoj razini" međunarodne politike dovelo do "militarizacije pitanja okoliša" (Barnett, 2010: 211), odnosno neželjenih efekata sekuritacije (Buzan, Waever & de Wilde, 1995), što se očituje u čestim opravdanjima za korištenja hitnih mjera uz dokidanje postojećih procedura, što može dovesti i do kršenja ljudskih prava.

Da je koncept okolišne sigurnosti dobio na značaju i da je prihvaćen u akademskoj zajednici kao koncept vrijedan istraživanja jasno ukazuje publikacija *Environmental Security Approaches and Issues* iz 2012. koju su uredili Rita Floyd i Richard Matthew, a koja je svoje reizdanje doživjela 2015. godine. Već u samom uvodu autori ukazuju da je u prethodna dva desetljeća u SAD-u, ali i u svijetu općenito, evidentan značajan rast literature koja povezuje koncepte sigurnosti i okoliša, no i da postojeća literatura "reflektira fragmentaciju" (Floyd i Matthew, 2015: 2). U prvom poglavlju navedene studije, Rita Floyd piše o novom okviru za razumijevanje sigurnosnih studija te ističe kako postojeća literatura otkriva kako "okolišna sigurnost znači različito za različite ljude" te izdvaja četiri debate koje definiraju suvremenu okolišnu sigurnost (Floyd, 2015: 21, 28-29). U svom zaključku Floyd (2015: 31) ističe da dok god je okolišna sigurnost u bilo kojem obliku interes donositelja političkih odluka, problem različitih pristupa okolišnoj sigurnosti neće nestati i sigurnosni će analitičari trebati analitičke (teorijske) pristupe da bi objasnili svijet. Javne su politike u tom smislu neupitno važne i za definiranje i analizu okolišne sigurnosti. Hakala i dr. (2019: 5) okolišnu sigurnost promatraju na tri razine – lokalnoj, koja pretpostavlja utjecaj na ljudsku dobrobit izravno ili kroz društvo; geopolitičkoj gdje se sudaraju politički i međunarodni utjecaji te strukturalnoj, koja pretpostavlja promjene u ekonomskom i političkom sustavu koji su nužni za održiva i sigurna društva.

U Hrvatskoj su okolišna pitanja bila u fokusu autorâ različitih provenijencija. Sustavnu studiju okolišnih politika pod naslovom *Okolišne politike i razvojne teme* 2017. godine objavile su autorice Sanja Tišma, Ana-Marie Boromisa, Marina Funduk i Helena Čermak. Autorice, između ostalog, razmatraju pitanje okolišnih politika te njihove provedbe na svim razinama, počevši od lokalne, preko nacionalne do globalne.⁴

Za Europsku uniju, sigurnost okoliša jedan je od političkih prioriteta koji "sve više dominira nacionalnim i međunarodnim programima, mijenjajući obrambene i geopolitičke paradigme" (EC, 2020). Häbel i Hakala (2021: 1) ističu kako je EU "ključni akter" zalaganja za održivi razvoj i začetnik "politika zaštite okoliša" te da u isto vrijeme ima cilj postati "značajan sigurnosni akter" koji je "prepoznao ulogu promjena u okolišu kao važnih faktora sigurnosti". Upravo ta tematika je u središtu istraživanja Kantemnidisa i Botetzagiasa (2023). Oni su u provedenim intervjuima ispitali dionike uključene u kreiranje Zajedničke sigurnosne i obrambene politike EU o ključnim konceptima okolišne sigurnosti. Nakon provedenog istraživanja autori su donijeli nekoliko zaključaka među kojima je i onaj da akteri unutar EU imaju različite poglede prema okolišnoj sigurnosti pa iz toga proizlaze i različiti pristupi rješavanju problema, odnosno kreiranja politika iz domene okolišne sigurnosti koje su najčešće reaktivne, a ne proaktivne odnosno preventivne (Kantemnidis i Botetzagias, 2023: 16).

Iako i dalje postoje različita konceptualna gledanja na okolišnu sigurnost te ne postoji jedinstvena definicija, ipak postoje zajednička nadnacionalna pa i globalna stremljenja ka politikama u sferi okolišne sigurnosti. O tome piše i Milani, ističući kako je došlo do "pomicanja okolišnih problema s 'lebdećeg' na 'strateško' mjesto na globalnom dnevnom redu" i da se to pomicanje pojavljuje na mnogo različitih razina "unutar tvrtki, sektora industrije, samog društva i vlada" (2009: 3). Europska unija je u tome zasigurno jedan od predvodnika i okolišnu sferu sigurnosti je, posebice u posljednjih nekoliko godina, stavila visoko na listu prioriteta. No, prioritiziranje sa sobom nosi rizike negativnih efekata sekuritizacije te zanemarivanja ostalih dimenzija sigurnosti i neuravnoteženost (sigurnosnih) politika. U nastavku se stoga analiziraju strategije sigurnosti EU, kako bi se utvrdili trendovi u području sigurnosti okoliša kao i moguće posljedice za ukupnu sigurnosnu sliku EU.

⁴ U ovoj studiji korištena je sintagma okolišne, a ne ekološke politike što se nerijetko u hrvatskom jeziku neopravdano koristi sinonimski. Primjerice, Bilandžić (2013) kao i neki prijevodi na hrvatski (Barnett, 2010) koriste sintagmu "ekološka sigurnost". U ovom je radu korištena sintagma "okolišna sigurnost" iz nekoliko razloga koji su dijelom pojašnjeni u tekstu gdje se objašnjava koncept okolišne sigurnosti. Prije svega, u engleskom jeziku u kontekstu sigurnosnih/političkih pitanja i teorijama međunarodnih odnosa koristi se termin *environmental security* što označava okoliš, a ne ekologiju. Sličnosti i konceptualna preklapanja "ekološke" i "okolišne sigurnosti" postoje, što su svom istraživanju pokazale Kostova i Sidova, 2020, no razlike između dvaju termina su mnoge te okolišna sigurnost obuhvaća i ekološku sigurnost. Valja istaknuti kako je "sustavno istraživanje izravnih i neizravnih utjecaja ljudskih djelatnosti na okoliš započelo ... razvojem ekologije" (Prebilić i Ober, 2005: 203), no, kao što najjednostavnije objašnjenje kaže "okoliš je sve što nas okružuje, a ekologija je način na koji to sve funkcionira" i ona "nastoji razumjeti životne procese, prilagodbu i biološku raznolikost" (BYU'S, 2024). Stoga je predmet analize "okolišna sigurnost" koja se u radu sinonimski naziva i "sigurnost okoliša".

Metodologija

Rad se oslanja na kvalitativnu metodologiju u širokom smislu, odnosno analizu dokumenta javnih politika koja je usmjerena na sadržaj, kontekst, ciljeve i implikacije javnih politika. Riječ je pritom o "interpretativnom pristupu" (Yanow, 2011) u analizi politika u kojemu je fokus na značenjima koja te politike imaju za širok krug relevantne javnosti, a cilj je razumjeti značenja i društvene konstrukcije koje su dio tih tekstova. U svom radu iz 2007. Yanow ističe kako će interpretacijska analiza politika postati sve poznatija i kako će se njezina primjena povećati te da je "eksplozija interesa" za takve pristupe vidljiva u područjima koja tradicionalno nisu obuhvaćena studijama javnih politika, a tu se prije svega misli na sigurnosne studije kao i druga područja međunarodnih odnosa (Yanow, 2007: 118). Analizom dokumenata nastojalo se detektirati stanja okolišne sigurnosti (kao jednog aspekta sigurnosti) unutar europskog razumijevanja sigurnosti prikazanom u sigurnosnim strategijama EU. Odnosno, cilj je bio dvostruk: (1) na općoj razini analizirati položaj okolišne sigurnosti unutar strategija te odgovoriti na pitanje kako EU vidi i definira okolišnu sigurnost, ili, što za EU uopće predstavlja okolišna sigurnost? (2) dijakronijski promatrati kako se mijenjala pozicija i važnost okolišne sigurnosti unutar sigurnosnih strategija Europske unije. Interpretacijska analiza dokumenata promatra EU kao aktera i kreatora sigurnosnih politika, gdje promjene u važnosti jednog aspekta sigurnosti pretpostavljaju i nose sa sobom dodatna značenja i kontekst. Naglasak u radu je, dakle, na tumačenju promjene značenja temeljnih pojmova i razumijevanju elemenata dokumenata javnih politika kroz vrijeme, a ne na složenoj interakciji aktera na osnovi značenja u društvenom kontekstu. Pitanja implementacije, osim na razini projekcija i preciznosti samih dokumenata, ostavljaju se po strani u smislu stvarnih promjena u društvenom i okolišnom kontekstu povezanih s procesom implementacija strategija (usp. O'Toole, 2000).

Iako se u radu, jednostavnosti radi, analizirane strategije stavljaju u zajedničku kategoriju "sigurnosne strategije Europske unije" treba imati na umu kako je zapravo riječ o tri različita tipa strategija, a posljednji analizirani dokument je zapravo strategija koja je i ujedno akcijski plan. Dakle, u radu se analiziraju vanjska sigurnosna strategija EU iz 2003. pod nazivom *Sigurna Europa u boljem svijetu*, zatim unutarnja strategija iz 2010. godine pod nazivom *Unutarnja sigurnosna strategija za Europsku uniju*, *Globalna strategija vanjske i sigurnosne politike Europske unije* iz 2016. godine te akcijski plan iz 2022. nazvan *Strateški kompas za sigurnost i obranu*. No, unatoč različitom karakteru, ove se strategije međusobno nadopunjuju, a što je i naznačeno u svakoj od njih. Iako se posljednja strategija, ona iz 2022. godine, naziva akcijskim planom, ona je u svojoj srži zapravo i strategija (Fiott i Lindstrom, 2021) koja se također nastavlja na prethodne te sadržajno predstavlja dokument najsličniji onome što bi se moglo nazvati europskom sigurnosnom strategijom.

Konačno, dokumenti ovog tipa legitimna su jedinica analize s obzirom na to da predstavljaju normativni okvir europskog shvaćanja sigurnosti. Uz to, strategije bi kao takve trebale predstavljati okvir iz kojeg će proizlaziti implementacija politike. Ili, kako zaključuje Bilandžić (2012: 56), one bi trebale biti vrhovni dokument "političkog značaja sa strateškim pogledom na pitanja sigurnosti".

Okoliš u strategijama sigurnosti Europske unije

Iako je pitanje sigurnosti od samih početaka vezano uz europsku integraciju⁵ čini se kako je dugo vremena ono bilo zanemareno ili barem zapostavljeno iza nekih drugih pitanja poput ekonomskih, da bi pojavom raznih kriza sigurnost opet zauzela bitno mjesto u tom procesu. Upravo su krize i prethodile formiranju strategija sigurnosti Europske unije: rat u Iraku strategiji iz 2003., ekonomska kriza strategiji iz 2010., migracijska i teroristička kriza onoj iz 2016., a rat u Ukrajini, posljednjoj, iz 2022. godine. No, osim kao reakcije na krize, te strategije nastoje definirati viđenje svijeta iz perspektive Europske unije. Odnosno, pokušavaju odgovoriti na pitanje koje je postavio bivši predsjednik Europske komisije Jacques Delors 1991. godine: "Kako vidimo sutrašnji svijet i kakvu ulogu mi namjeravamo igrati?" (EC, 1991).

Takva vizija svijeta, čini se, predstavlja alternativu unilateralnom pogledu koji dominira u nacionalnim strategijama sigurnosti. Za razliku od njih, tvrdi Kirchner (2007), europske sigurnosne strategije nude multilateralan i sveobuhvatan pristup sigurnosti koji se fokusira na zajedničke, nerijetko i globalne prijetnje. Štoviše, europsko shvaćanje sigurnosti, a što je vidljivo i kroz strategije, ne samo da je sveobuhvatno, nego često zanemaruje "klasično" poimanje sigurnosti, a naglašava ono "suvremenije". Odnosno, stavlja naglasak na elemente "meke moći" (*soft power*), zanemarujući elemente "tvrde moći" (*hard power*). Takav odnos prema sigurnosti, kao i "sekuritizacija okoliša" općenito, od 1960-ih godina otvaraju prostor za proučavanje okoliša kao bitnog elementa ukupne sigurnosti EU unutar europskih sigurnosnih strategija (Hough, 2019).

Sigurna Europa u boljem svijetu

"Sigurna Europa u boljem svijetu" (*A Secure Europe in a Better World*) prva je europska sigurnosna strategija (dalje u tekstu: ESS), nastala 2003. godine te je s njom, u formalnom smislu, završen proces formiranja zajedničke vanjske i sigurnosne politike EU (Bilandžić, 2012). Riječ je o vanjskoj sigurnosnoj strategiji, dok ona unutarnja dolazi naknadno. Tom je strategijom EU nastojala preuzeti "udio u odgovornosti za globalnu sigurnost i izgradnju boljeg svijeta" (ESS, 2003). ESS zapravo nije zamišljena kao akcijski plan (Tocci, 2017) niti uključuje (osim u formalnom smislu) okvir i implementacijske elemente javne politike. Umjesto toga, ona je prije zamišljena kao lista (geo)političkih orijentacija, vizija i ideja, ili, zbornik pravila i načela za suradnju u sigurnosnom području (Bilandžić, 2012). Stoga se u analizi pitamo – kakva je vizija europskog sigurnosnog okruženja (okoliša) i koja je uloga okolišne sigurnosti u izgradnji tog okruženja?

Unutar prve strategije EU je, dakle, definirala temeljne ciljeve i identificirala zajedničke *prijetnje* – terorizam, proliferacija oružja za masovno uništenje, regionalni sukobi, krhke države i organizirani kriminal. ESS je prepoznala i globalne *izazove* kao što su: razvoj tehnologije, globalizacija, pitanje protoka informacije, energije i transporta, rat, glad, bolesti te globalno zatopljenje. Uz prijetnje i izazove, strategijom su određena i tri strateška cilja – rješavanje prijetnji, izgradnja sigurnosti u susjedstvu te međunarodni poredak zasnovan na učinkovitom multilateralizmu. Konkretno, ESS predlaže i određene elemente javnih politika koji uključuju sposobniju i koherentniju Europu koja surađuje s partnerima. Iako ne postoji konsenzus među analitičarima o tome da je riječ o "pravim *policy* elementima", za ovu analizu je značajno pitanje prisutnosti elemenata okolišne sigurnosti unutar normativnog odre-

⁵ Npr. Pariški ugovor iz 1951. godine ili Plevenov plan iz 1950. godine.

đenja sigurnosti EU kroz analizirani dokument. Vidljivo je, dakle, kako se unutar ESS-a ni u jednom slučaju ne koristi pojam okolišne sigurnosti, pa se niti ne definira što bi za EU uopće bila okolišna sigurnost. S druge strane, Europska je unija ovom Strategijom prihvatila šire i višedimenzionalno shvaćanje sigurnosti, identificirala je prijetnje kao globalne i pretpostavila nužnost zajedničkog/globalnog djelovanja. Štoviše, u ovom su dokumentu prisutni određeni elementi okolišne sigurnosti ili su barem postavljeni neki preduvjeti za njeno pojavljivanje u budućim strategijama. U tom smislu, iako ESS ne uključuje eksplicitno okolišnu sigurnost kao dio cjelovitog shvaćanja sigurnosti EU, prepoznavanje uzročno-posljedične veze između globalnog zagrijavanja i možebitne destabilizacije društva (npr. u obliku migracija) (ESS, 2003: 3), ili svijest o potencijalnim opasnostima energetske ovisnost za EU (ESS, 2003: 3) i svijest o važnosti koherentnih okolišnih politika (ESS, 2003: 13) dijelovi su onoga što prepoznajemo kao okolišna sigurnost.

Također, kada se govori o ESS-u nužno je spomenuti i "Izvješće o implementaciji Europske sigurnosne strategije" (*Report on the Implementation of the European Security Strategy*) (dalje u tekstu: Izvješće) iz 2008. godine. Osnovni zadatak Izvješća bio je "ispitati kako je strategija funkcionirala u praksi i što bih trebalo učiniti kako bi se poboljšala implementacija" (EU, 2008: 3). U tom smislu, čini se kako su po pitanju okolišne sigurnosti učinjene određene izmjene te kako je naglašavanje ove dimenzije sigurnosti prepoznato kao bitno kako bi se poboljšala implementacija strategije. Dok su se u ESS-u elementi okolišne sigurnosti pojavljivali unutar širih kategorija te nisu prepoznati kao ključne prijetnje za sigurnost EU, a riječ *okoliš* se pojavljivala u svojstvu sigurnosnog okruženja ili okolišnih politika. Također, u ovom se dokumentu po prvi puta ugroza okoliša prepoznaje kao potencijalna ugroza sigurnosti EU. Pa su tako u Izvješću, uz proliferaciju oružja za masovno uništenje te terorizam i organizirani kriminal, energetska sigurnost i klimatske promjene postale jedne od četiriju ključnih izazova i prijetnji Europskoj uniji.

Unutarnja sigurnosna strategija za Europsku uniju

"Unutarnja sigurnosna strategija za Europsku uniju" (*Internal Security Strategy for the European Union*) (dalje u tekstu: ISS) druga je po redu europska sigurnosna strategija iz 2010. godine, a kako upućuje i njen naziv, odnosi se na unutarnju strategiju Europske unije. Ova je strategija usvojena kako bi se "Europa pogurala naprijed, spajajući postojeće aktivnosti i postavljajući načela i smjernice za buduće djelovanje" (ISS, 2010: 10).

ISS se po pitanju okolišne sigurnosti ne razlikuje previše od prethodne strategije, a posebice od Izvješća iz 2009. godine. U oba slučaja prisutni su elementi okolišne sigurnosti, višedimenzionalno razumijevanje sigurnosti, naglašava se važnost zajedničkog i nadnacionalnog djelovanja te se upućuje na globalni karakter prijetnji. Također, iako se i dalje ne nudi definicija okolišne sigurnosti, brojni njeni elementi su u ovoj strategiji još snažnije zastupljeni i naglašeni. Tako, na primjer, uz terorizam, nasilje, prometne nesreće, organizirani te posebno ugrožavajući kibernetički i prekogranični kriminal, prirodne kao i katastrofe izazvane ljudskim djelovanjem su prepoznate kao ključni izazovi unutarnje strategije EU: "ISS je osmišljen za sprječavanje zločina i povećanje kapaciteta za pružanje pravodobnog i odgovarajućeg odgovora na prirodne katastrofe i katastrofe izazvane ljudskim djelovanjem kroz učinkovit razvoj i upravljanje odgovarajućim instrumentima" (ISS, 2010: 9).

Na taj je način u samom uvodu naglašena nova varijabla koja se odnosi na pitanje okolišne sigurnosti – utjecaj čovjeka na okoliš i okoliša na čovjeka. Shodno tome, poplave, požari, potresi i oluje označavaju se kao sigurnosne prijetnje i postaju dio sigurnosnih strategija EU. Osim toga, ISS po prvi puta unosi i određene pojmove iz ekologije, poput "otpornosti" (eng. *resilience*) (ISS, 2010: 24-25). Novost u odnosu na prethodnu strategiju je u tome, kako primjećuje Bilandžić (2013: 187), što se naknadno primjenjuje i akcijski plan koji podrazumijeva strateški cilj usmjeren na okolišnu sigurnost – povećanje otpornosti na krize i katastrofe, a njime su "određeni pristup i načela akcija EU u odnosu na krize i katastrofe izazvane klimatskim promjenama i zaraznim bolestima".

Globalna strategija Europske unije

Nova sigurnosna strategija nazvana "Globalna strategija vanjske i sigurnosne politike Europske unije" (*A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*) (dalje u tekstu: EUGS) donesena je 2016. godine. U svom punom nazivu sadržava i dio "Zajednička vizija, zajedničko djelovanje: jača Europa" (*Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe*). Iako je ova strategija izazvala određena neslaganja o tome je li riječ o potpuno novoj vanjskoj strategiji ili je samo riječ o nadogradnji ESS-a, kao i oko toga je li EUGS doista prva europska strategija u pravom smislu te riječi.⁶ Za ovu je analizu značajno da je EUGS, barem u domeni okolišne sigurnosti, opširniji i sadržajni dokument od prethodnih. Vidljivo je kako se u ovoj strategiji (osim nastavka prethodnih praksi višedimenzionalnog pogleda na sigurnost, naglašavanja globalnog karaktera prijetnji i važnosti kooperacije) na pitanje okolišne sigurnosti gleda složenije, a prijetnje iz okoliša i na okoliš ne promatra kao sekundarne unutar drugih oblika prijetnji. Također, EUGS uvodi i nove pojmove iz područja ekologije koji do tada u strategijama nisu bili prisutni – održivi razvoj (eng. *sustainable development*) (EUGS, 2016: 10, 23 i 26), otpornost (eng. *resilience*) (EUGS, 2016: 9 i 27) i sigurnost opskrbe hranom (eng. *food security*) (EUGS, 2016: 34 i 36).

Strategijom iz 2016. Europska je unija predstavila pet prioriteta: "Sigurnost naše Unije", "Državna i društvena otpornost za naš istok i jug", "Integrirani pristup sukobima i krizama", "Kooperativni regionalni poreći" i "Globalno upravljanje za 21. stoljeće". Unutar navedenih prioriteta, klimatske promjene i energetska nesigurnost prepoznati su, uz terorizam, hibridne prijetnje i ekonomsku nestabilnost, kao izvori ugroze "ljudi i teritorija" (EUGS, 2016: 9). Također, ovim dokumentom EU najavljuje kako će "podržati različite puteve ka otpornosti, ciljajući na najakutnije slučajeve" uključujući i "klimatsku/energetsku nestabilnost" (EUGS, 2016: 9), a energija je, između ostalog, prepoznata kao bitan element za održanje razine demokracije.

Unutar prvog prioriteta, "Sigurnosti naše Unije", energetska sigurnost izdvojena je kao poseban cilj. Naponi tzv. "Energetske unije" usmjereni su na "unutarnje i vanjske dimenzije europske energetske sigurnosti", a osnovna namjera određena je na sljedeći način: "Kroz našu energetska diplomaciju, ojačat ćemo odnose diljem svijeta s pouzdanim proizvođačima energije i tranzitnim zemljama te podržati uspostavu infrastrukture koja će omogućiti raznolikim izvorima da dopru do europskih tržišta" (EUGS, 2016: 22).

⁶ V. detaljnije u: Barbé i Morillas (2019); Biscop (2016); Mälksoo (2016); Žutić i Čehulić Vukadinović (2017)

Unutar drugog prioriteta, "Državne i društvene otpornost za naš istok i jug", EU će, između ostalog, tražiti način kako poboljšati "energetsku i okolišnu otpornost" i provesti energetske tranzicije. Također, klimatske promjene i okolišna degradacija te nestašica hrane i vode prepoznati su kao elementi koji bi mogli pospješiti potencijalne konflikte (EUGS, 2016: 27). Unutar "Integriranog pristupa sukobima i krizama" kao trećeg prioriteta "preventivni mir" i "politička ekonomija mira" imaju značajnu ulogu. "Preventivni mir" podrazumijeva suzbijanje klimatskih promjena koje uzrokuju nestašicu hrane i vode, pandemije te raseljavanje, a politička ekonomija mira odnosi se na "veću sinergiju između humanitarne i razvojne pomoći, usmjerenje ... potpore na pružanje zdravlja, obrazovanja, zaštite, osnovnih dobara i legitimnog zapošljavanja" (EUGS, 2016: 29 i 31). Kao četvrti prioritet predstavljen je kooperativni regionalni poredak koji osim već spomenutih elemenata okolišne sigurnosti (npr. energija i klimatske promjene) uvodi i pitanja zaštite okoliša, održivog razvoja, ali i pitanje izgradnje i implementacije nuklearnog sporazuma s Iranom. Posljednji, peti prioritet, "Globalno upravljanje za 21. stoljeće" podrazumijeva prihvaćanje zajedničkih, globalnih normi, zasnovanih na međunarodnom pravu i načelima UN-ove povelje, s ciljem postizanja mira, ljudskih prava, održivog razvoja i trajnog pristupa globalnim dobrima (EUGS, 2016: 39).

Ova je strategija konkretnija od prethodnih strategija i kada je u pitanju opis načina implementacije ideja i pristupa u sferi okolišne sigurnosti. Drugim riječima, Europska unija ovim dokumentom najavljuje brzi prelazak ideja u akcijska djelovanja. Kako bi se EU postala snažnija, najavljuje se i "investiranje u sve dimenzije vanjske politike, od istraživanja i klime do infrastrukture i mobilnosti, od trgovine i sankcija do diplomacije i razvoja" (EUGS, 2016: 44). Jačanjem europske obrambene industrije, strateške autonomije i zajedničke vanjske i sigurnosne politike te osnaživanjem kooperacije i razvojem kapaciteta za brzo djelovanje nastoji se iskoristiti "pravi" potencijal Lisabonskog ugovora i pospješiti operativnost EU-a. U tom smislu, iz perspektive okolišne sigurnosti, EU se kroz EUGS obvezuje na povećanje klimatskog financiranja, povećanje uključivanja klime u multilateralne forume, podizanje ambicije za reviziju predviđenu Pariškim sporazumom i rad na smanjenju troškova energije. Navedeno bi trebalo pomoći u izgradnji "snažnije Unije i otpornijeg, mirnijeg i održivijeg svijeta" (EUGS, 2016: 51).

Strateški kompas za sigurnost i obranu

"Strateški kompas za sigurnost i obranu" (*A Strategic Compass for Security and Defence*), ili jednostavno "Strateški kompas", najaktualnija je sigurnosna strategija EU objavljena 2022. godine, a predstavlja "ambiciozan akcijski plan za jačanje sigurnosne i obrambene politike do 2030. godine" (EEAS, 2022). "Strateški kompas" je zapravo dokument koji djelomično predstavlja strategiju, a djelomično akcijski plan (Fiott i Lindstrom, 2021) te predstavlja najsloženiji i najiscrpniji sigurnosno-strateški dokument na razini EU do sada. Ovim se dokumentom nastoji razriješiti "zagonetka" koja je ostala za prethodnim strategijama, a odnosi se na manjak jasnih "političko-vojnih smjernica" (Biscop, 2019). Riječju, "Strateški kompas" nastoji unižeti *policy*-element koji je nedostajao u dosadašnjim strategijama.

Sadržajno, strategija je podijeljena u šest poglavlja: svijet s kojim se suočavamo, zatim četiri konkretne akcije u etapama (djelovanje, sigurnost, investiranje i partnerstvo) te zaključak. U izradi ove strategije, a posebice prvog dijela, koristila se prva sveobuhvatna analiza prijetnji Europskoj uniji, a s ciljem izgradnje strateške

kulture, EU se obvezuje provoditi ovakve analize svake tri godine (EEAS, 2022: 17). Analiza je pokazala kako su okolišni elementi značajni izvori potencijalni ugroza za EU. U tom smislu su klimatske promjene, degradacija okoliša, prirodne nepogode i globalno zagrijavanje još jednom prepoznati kao ključni izazovi, kao i prijetnja nuklearnog oružja te proliferacija oružja za masovno uništenje, ali i geopolitičko i tržišno natjecanje oko prirodnih izvora, te bolesti (posebice pandemija COVID-19):

Natjecanje za prirodne resurse poput poljoprivrednog zemljišta i vode te iskorištavanje energetske resursa u političke svrhe konkretni su primjeri u tom pogledu. Dekarbonizacija i stvaranje resursno učinkovitijih i kružnijih gospodarstava dolazi sa specifičnim sigurnosnim izazovima, uključujući pristup kritičnim sirovinama, upravljanje lancem vrijednosti i održivost, kao i ekonomske i političke promjene uzrokovane prijelazom s fosilnih goriva. Globalne zdravstvene krize također mogu nametnuti znatan pritisak na društva i gospodarstva, s dalekosežnim geopolitičkim implikacijama. Pandemija COVID-19 potaknula je međunarodno suparništvo i pokazala da prekidi ključnih trgovačkih ruta mogu kritične opskrbe lance staviti pod pritisak i utjecati na ekonomsku sigurnost (EEAS, 2022: 23).

U ovoj se strategiji jasno navodi i kako su tipovi prijetnji međusobno povezani, kako je nužno djelovati zajednički na razini EU, ali i na globalnoj razini, ali i kako EU treba zauzeti snažniju ulogu u geopolitičkim previranjima: "Nedavni geopolitički pomaci podsjećaju nas da EU hitno mora preuzeti više odgovornosti za vlastitu sigurnost djelujući u svom susjedstvu i izvan njega, s partnerima kad god je to moguće i sama kad je potrebno" (EEAS, 2022: 23).

Drugi dio odnosi se na četiri akcije podijeljene u četiri etape – zajedničko djelovanje, sigurnost investiranje i partnerstvo, a koje se mogu promatrati kao jedna cjelina. Odnosno, kroz ova četiri koraka, EU nastoji odgovoriti na četiri ključna pitanja – kako stvoriti preduvjete za zajedničko djelovanje, prema kome/čemu to djelovanje treba biti usmjereno, u što je potrebno ulagati da bi to djelovanje bilo uspješno te s kime ćemo djelovati? U tom smislu, strategija upućuje na to kako je u prvom koraku cilj "postati asertivniji sigurnosni i obrambeni akter omogućavanjem snažnijeg, bržeg i odlučnijeg djelovanja", postići otpornost EU, razviti mehanizme uzajamne pomoći i solidarnosti, razviti platforme za zajedničko djelovanje, uključujući snage EU-a za brzo djelovanje te jačanje civilnih i vojnih misija i operacija, te brojne druge više ili manje konkretne elemente (EEAS, 2022: 25-31). Drugi cilj usmjeren je na detektiranje ključnih prijetnji kako bi se moglo djelovati prema brzo nastajućim izazovima. Upravo u ovom dijelu, okolišni elementi zauzimaju jako bitnu ulogu. Ugroze proizašle iz okoliša ili ljudskog djelovanja na okoliš (poput klimatskih promjena, degradacije okoliša ili prirodnih nepogoda), osim što su prijetnje same po sebi, one povećavaju i druge rizike. Ovim dokumentom EU najavljuje potpunu implementaciju Plana za klimatske promjene i obranu (*Climate Change and Defence Roadmap*) do 2030. godine, smanjenje ugljičnog otiska i poduzimanje drugih mjera za ostvarenje Europskog zelenog plana (*European Green Deal*) do 2050., povećanu ulogu zelene tehnologije i održive digitalizacije te uzimanje u obzir klimatskih i okolišnih promjena pri civilnim i vojnim misijama i operacijama Zajedničke vanjske i sigurnosne politike.

Treći i četvrti dio opet se ne odnose konkretno na pitanja vezana uz okolišnu sigurnost, ali neizravno postavljaju preduvjete koji su karakteristični za šire razumijevanje sigurnosti koje uključuje i ovu dimenziju. Tako se, primjerice, u sklopu akcija koje se odnose na investiranje i partnerstvo, EU obvezuje na koordinaciju,

zajedničko i ujednačeno planiranje obrane na nacionalnom, europskom, ali i širem nadnacionalnom i nadeuropskom nivou uključujući UN, NATO, ili partnerstva s afričkim i azijskim zemljama. Potonje se smatra važnim kako bi se osnažio multilateralizam, ali i međunarodni poredak koji počiva na jasnim pravilima. Tako se još jednom prijetnjama pridaje multidimenzionalni i globalni karakter s kojim se nacionalne države ne mogu nositi samostalno pa su stoga nužne zajedničke i inkluzivne vježbe, dijeljenje informacija te suradnja koja počiva na povjerenju. Također, u ovom dijelu se još jednom napominje i kako je potreban zajednički odgovor na izazove poput klimatskih promjena, postići energetska učinkovitost i u obrambenom sektoru te otpornost.

Konačno, u posljednjem dijelu i u zaključku strategije napominje se kako se današnji svijet mijenja drastično i ubrzano. Zadaća EU-a je braniti europski ali i svjetski poredak, zaštititi građane, vrijednosti i interese te doprinijeti međunarodnom miru i sigurnosti. Shodno tome, Strateškim kompasom se zaključuje kako će Europska unija postati otpornija protiv različitih tipova prijetnji, pa tako i okolišnih, te rizika povezanih s klimom, prirodnim nepogodama te pandemijama.

Zaključak

Kada bismo i bez analize strategija sigurnosti Europske unije promišljali o zastupljenosti i položaju sigurnosti okoliša na agendi političkih i sigurnosnih prioriteta Europske unije, pitanja okoliša stavili bismo visoko na listu. "Zelena Europa", "zeleni kontinent", "Europski zeleni plan" i druge slične sintagme čijoj sve većoj frekventnosti iz godine u godinu svjedočimo, sugerirale bi nam da je pitanja okoliša sve više u politikama Europske unije. To potvrđuje i analizirana empirijska građa, krenuvši od prve analizirane strategije iz 2003. godine, pa do posljednje, iz 2022. godine. Od prvotnog nespominjanja okolišne sigurnosti kao sintagme, do činjenice da okolišni elementi predstavljaju značajan izvor potencijalnih ugroza Europske unije i da se brojne politike Europske unije odnose na pitanja okoliša, jasan je indikator kretanja sigurnosnih pitanja EU-a. I premda postoje mišljenja kako politike Europske unije u tom području ne prate normativni okvir te da postoji "nekoherentnost između politika EU-a i agende održivog razvoja, između velikih strategija i politika EU kao i između njezinih institucija" (Häbel i Hakala, 2021: 11) trend je, makar i na normativnoj razini posve evidentan. Okolišna sigurnost postaje vrlo važan dio politika EU, a posljedice toga jesu višestruke.

Kao što je ranije rečeno, povezivanje okoliša i sigurnosti predstavlja važan analitički korak koji je neupitno doprinio buđenju svijesti o okolišnim pitanjima, no postavlja se pitanje što je s pitanjem suverenosti jer okoliš ne poznaje granice. Bifulco i Nato (2020: 14) ističu kako "zaštita okoliša potkopava tradicionalne kanone nacionalne suverenosti u horizontalnoj dimenziji (zaštita okoliša kao ljudsko pravo i nadilaženje pojma teritorija) i na vertikalnoj razini (u unutarnjim i vanjskim odnosima države)". No, za Europsku uniju ta činjenica može biti i prednost u kontekstu izgradnje i jačanja suverenosti EU-a kao jedinstvenog entiteta i aktera na globalnoj sceni. U tom smislu, okolišna sigurnost i "zelene" politike EU mogu postati svojevrsni kohezivni faktor i identitetsko pitanje kojim se EU diferencira od drugih aktera na globalnoj sceni. Time okolišna sigurnost postaje uvelike preklapajuća sa socijetalnom sigurnošću, onom koja počiva na izgradnji zajedničkih vrijednosti, identiteta i vjerovanja.

S druge pak strane, prioritizacija okolišnih pitanja može dovesti do neželjenih efekata sekuritizacije i militarizacije okoliša. Postavlja se pitanje "upotrebljivosti koncepta ekološke sigurnosti" koji može dovesti do potkopavanja "tvrdog karaktera analize i planiranja nacionalne sigurnosti" Barnett (2010: 211-212). Pojavljuje se zamka ulaska u jednodimezionalno gledanje sigurnosti, koje je bilo dominantno do završetka Hladnog rata, ali sada s okolišnom, a ne vojnom dimenzijom u središtu koncepta nacionalne sigurnosti. Prioretiziranje jedne ili pak zanemarivanje bilo koje druge dimenzije sigurnosti za Europsku uniju može biti sklizak teren.

Ako se sigurnosne strategije Europske unije, a zatim i njezine politike, razvijaju u smjeru jačanja identiteta EU-a kroz okolišna pitanja, to može biti važan element za budućnost EU-a i njezinu daljnju izgradnju u cjelini, no prije svega kao nadopuna, a ne supstitut za dimenziju bilo koje od preostale četiri – socijetalne, vojne, ekonomske i političke sigurnosti. Budućnost EU ovisi o jačanju na svakoj od pet dimenzija. U protivnom, Europska unija može ući u onu ulicu u kojoj naglašavanje i prioretiziranje jedne sigurnosti dovodi do zanemarivanja preostalih, što posljedično znači i manje ukupne sigurnosti Europske unije. Na taj način više postaje manje. Trendove i daljnje tendencije pokazat će politike i nove strategije sigurnosti EU-a, a one, na što smo ukazali i u ovoj analizi, obično dolaze s nekim, odnosno po nekim velikim sigurnosnim krizama.

Literatura

- Allenby, B. R. (1999). Environmental Security: Concept and Implementation. *International Political Science Review*, 21(1), 5-21. <https://doi.org/10.1177/0192512100211001>
- Barbé, E., i Morillas, P. (2019). The EU global strategy: the dynamics of a more politicized and politically integrated foreign policy. *Cambridge Review of International Affairs*, 32(6), 753-770. <https://doi.org/10.1080/09557571.2019.1588227>
- Barnett, J. (2010). Ekološka sigurnost. U: A. Collins, A. (ur.). *Suvremene sigurnosne studije* (str. 210-232). Zagreb: Politička kultura.
- Bifulco, R., i Nato, A. (2020). *The concept of sovereignty in the EU – past, present and the future Work Package 4 – Deliverable 3*. Horizon Project Reconnect, European Commission. <https://ec.europa.eu/research/participants/documents/downloadPublic?documentIds=080166e5ceba74f0&appId=PPGMS>
- Bilandžić, M. (2012). Prema strategiji "nacionalne" sigurnosti Europske unije? – Analiza Strategije unutarnje sigurnosti Europske unije. *Policija i sigurnost*, 21(1), 49-69.
- Bilandžić, M. (2013). Nacionalna sigurnost i ekologija: Analiza strategija (nacionalne) sigurnosti SAD-a, EU-a i Republike Hrvatske. U: B. Galić, i K. Žažar (ur.), *Razvoj i okoliš – perspektive održivosti* (str. 171-193). Zagreb: FF Press.
- Biscop, S. (2016). All or nothing? The EU Global Strategy and defence policy after the Brexit. *Contemporary Security Policy*, 37(3), 431-445. <https://doi.org/10.1080/13523260.2016.1238120>
- Biscop, S. (2019). From Global Strategy to Strategic Compass: Where Is the EU Heading? *Egmont Security Policy Brief*, 121.
- Belluck, D. i dr. (2007). Environmental Security, Critical Infrastructure and Risk Assessment: Definitions and Current Trends. *Nato Security through Science Series C: Environmental Security*, 3-17. https://doi.org/10.1007/1-4020-3893-3_01
- Brock, L. (1991). Peace through Parks: The Environment on the Peace Research Agenda. *Journal of Peace Research*, 28(4), 407-423. <https://doi.org/10.1177/00223433910280040>
- Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Birmingham: Harvester/Wheatsheaf.
- Buzan, B., Waeber, O., i de Wilde, J. (1995). *Environmental, Economic and Societal Security*, Working Papers, no. 10. Copenhagen: Centre for Peace and Conflict Research.
- BYU'S (2024). Difference Between Environment and Ecology. <https://byjus.com/biology/difference-between-environment-and-ecology/>
- Chalecki, E. (2007). Environmental Security: A Case Study of Climate Change. *Pacific Institute for Studies in Development, Environment, and Security*. Dostupno na: https://pacinst.org/wp-content/uploads/2002/08/env_security_and_climate_change.pdf
- EC (European Comission) (1991). Speech by President Delors at the International Institute for Strategic Studies – London, 7 March 1991: European Integration and Defence. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_91_22

- EC (European Commission) (2020). Environmental Security. https://knowledge4policy.ec.europa.eu/foresight/topic/changing-security-paradigm/environmental-security_en
- EEA (European Environment Agency) (2024). Instrumenti politike. <https://www.eea.europa.eu/hr/themes/instrumenti-politike/intro>
- EEAS (2022). *A Strategic Compass for Security and Defence*. EU: Europska služba za vanjsko djelovanje.
- ESS (2003). *European Security Strategy. A Secure Europe in a Better World*. Bruxelles: European Council, Council of the European Union.
- EUGS (2016). *A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe*. Bruxelles: European Council, Council of the European Union.
- EU (European Union) (2008). *Report on the Implementation of the European Security Strategy – Providing security in a changing world*. www.consilium.europa.eu/showpage.aspx?id=266&lang=EN
- Fiott, D., i Lindstrom, G. (2021). *Strategic Compass: New Bearings for EU Security and Defence?* EU Institute for Security Studies.
- Floyd, R., i Matthew, R. (ur.) (2015). *Environmental Security. Approaches and Issues*. London/New York: Routledge.
- Floyd, R. (2015). Analyst, theory and security: a new framework for understanding environmental security studies. U: R. Floyd i R.A. Matthew (ur.), *Environmental Security. Approaches and Issues* (str. 21-35). London/New York: Routledge.
- Gilpin, A. (2000). *Dictionary of Environmental Law*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Glenn, J., i Gordon, T. (2001). Future International Environmental Security Issues and Potential Military Requirements over the Period of 2010 to 2025. AC/UNU Millenium Project. Georgia: Army Environmental Policy Institute.
- Græger, N. (1996). Environmental Security? *Journal of Peace Research*, 33(1), 109-116. <https://doi.org/10.1177/0022343396033001008>
- Häbel, S., i Hakala, E. (2021). Policy coherence for sustainable development and environmental security: A case study of European Union policies on renewable energy. *Environmental Policy and Governance*, 31(6), 633-646. <https://doi.org/10.1002/eet.1962>
- Hakala, E., i dr. (2019). Northern Warning Lights: Ambiguities of Environmental Security in Finland and Sweden. *Sustainability*, 11(8), 1-15. <https://doi.org/10.3390/su11082228>
- Hough, P. (2019). Back to the future: environmental security in nineteenth century global politics. *Global Security: Helath, Science and Policy*, 4(1), 1-13. <https://doi.org/10.1080/23779497.2019.1663128>
- Homer-Dixon, T. F., i Levy, M. A. (1995). Environment and Security. *International Security*, 20(3), 189-198. <https://doi.org/10.2307/2539143>
- ISS (2010). *Internal security strategy for the European Union – Towards a European security model*. Bruxelles: European Council, Council of the European Union.
- Kantemnidis, D. i Botetzagias, I. (2023). Understanding the Environmental Security Perceptions of the European Union's Security Actors. *Sustainability*, 15, 1-21. <https://doi.org/10.3390/su151713027>

- Kirchner, E. J. (2007). European Union: the European security strategy versus national preferences. U: E. J. Kirchner, i J. Sperling (ur.), *Global Security Governance. Competing Perceptions of Security in the Twenty-First Century* (str. 131-152). London: Routledge.
- Kostova, P. i Sidova, D. (2020). Ecological security and environmental security – similarities and differences. *International Scientific Journal "Security and Future"*, 4(3), 91-94.
- Kumar, A. (2018). Brief Introduction of Environment, Ecology and Environmental Pollution. *Journal of Modern Management and Entrepreneurship*, 8(1), 314-322.
- Lodgaard, S. (1992) Environment, Confidence-Building and Security. U: S. Lodgaard i H. Anders (ur.), *The Environment and International Security* (str. 19-30). Oslo: PRIO.
- Mälksoo, M. (2016). From the ESS to the EU Global Strategy: external policy, internal purpose. *Contemporary Security Policy*, 37(3), 374-388. <https://doi.org/10.1080/13523260.2016.1238245>
- Malnar, D., Dokman, T., i Lucić, D. (2022). The Environment in the "Hands" of Terrorists – An Analysis of Terrorist Activities with Profound Environmental Impact. *Socijalna ekologija*, 31(1), 69-89. <https://doi.org/10.17234/SocEkol.31.1.4>
- Milani, C. (2009). Environmental Security Studies. https://carlosmilani.com.br/wp-content/uploads/2012/12/milani_ess14march2009.pdf
- O'Toole Jr., L. J. (2000). Research on Policy Implementation: Assessment and Prospects. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 10(2): 263-288.
- Prebilič, V., i Ober, K. (2005). Defence System and Ecology the North Atlantic Treaty Organization Role. *Polemos*, 8(1-2), 183-203.
- Rothschild, E. (1995). What is Security? *Deadalus*, 124(3), 53-98.
- Tatalović, S., Grizold, A., i Cvrtila, V. (2008). *Suvremene sigurnosne politike. Države i nacionalna sigurnost početkom 21. stoljeća*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Tišma, S., Boromisa A., Funduk, M., i Čermak, H. (2017). *Okolišne politike i razvojne teme*. Zagreb: Alinea.
- Tocci, N. (2017). From the European Security Strategy to the EU Global Strategy: explaining the journey. *International Politics*, 54, 487-502. <https://doi.org/10.1057/s41311-017-0045-9>
- UN (United Nations) (1973). *Report of the United Nations Conference on the Human Environment. Stockholm, 5-16 June 1972*. New York: UN. <https://digitallibrary.un.org/record/523249?v=pdf>
- UN (United Nations) (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: note / by the Secretary-General*. New York: UN. <https://digitallibrary.un.org/record/139811?v=pdf#files>
- UNDP (United Nations Development Programme) (1994). *Human Development Report*. Oxford: Oxford University Press. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostats.pdf>
- Wolfers, A. (1952). National Security' as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly* 67 (4), 481-502. <https://doi.org/10.2307/2145138>

- Williams, D. P. (2008). Security Studies: An Introduction. U: P. D. Williams (ur.). *Security Studies: An Introduction* (str. 1-12). London/New York: Routledge.
- Yanow, D. (2007). Interpretation in Policy Analysis: On Methods and Practice. *Critical Policy Studies* (1)1, 110-122. <https://doi.org/10.1080/19460171.2007.9518511>
- Yanow, D. (2011). *Conducting Interpretative Policy Analysis*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Young, G. (1986). Environment: term and concept in the social sciences. *Social Science Information*, 25(1), 83-124. <https://doi.org/10.1177/053901886025001006>
- Žutić, I., i Čehulić Vukadinović, L. (2017). EU Global Strategy – an Upgrade or New OS? *Europske studije*, 3(5-6), 91-115.

The Importance of Environmental Security in the European Security Architecture: An Analysis of Security Strategies of the European Union

Summary The paper scrutinizes the trends of the European Union's security strategies, i.e. one aspect of security – the environment. Since for more than three decades security policies have considered the environmental element as one of the five key elements for (supra)national, but also individual security, the paper analyses the representation of this element in the security strategies of the European Union. Changes in key EU security documents are analyzed and the question of the representation of environmental security in EU security strategies and the possible consequences of an unbalanced security policy is raised. Four important EU security documents are analyzed: *A Secure Europe in a Better World* (2003), *Internal Security Strategy for the European Union* (2010), *A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy* (2016) and *A Strategic Compass for Security and Defence* (2022). Without diminishing the importance of environmental security, it is concluded that prioritizing one security dimension can lead to numerous security risks, but also that environmental security can be an important constitutive element for some other security dimensions. It is argued that the analyzed approach to environmental policy can become an identity issue, a way to distinguish and differentiate the European Union from other national and supranational actors, and the question is raised about the possible consequences of such a strategic orientation.

Key words environmental security, EU security strategies, security policies, environmental policies, security risks, securitization of the environment

Kako citirati članak / How to cite this article:

Lucić, D., i Bilić, J. (2024). Važnost okolišne sigurnosti u europskoj sigurnosnoj arhitekturi: analiza sigurnosnih strategija Europske unije. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 21(1). 117-136. <https://doi.org/10.20901/an.21.08>